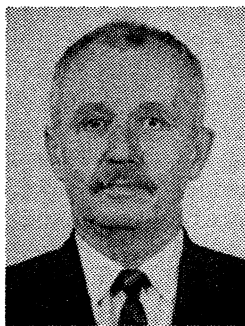

**КІРСЕНКО М.,
доктор історичних
наук, професор**

*Дипломатична
академія України
при МЗС України*

Нещодавні парламентські перегони дали споживний ґрунт міркуванням і суперечкам про подальші шляхи розвитку держави-підлітка. Зважаючи здобутки і помилки, найбільшим досягненням можна вважати те, чого Україна уникла. Всупереч песимістичним прогнозам, кризова напруга не вибухнула соціальними чи міжетнічними заворушеннями, не спричинила руйнівного сепаратизму. Це не підстава до самозаспокоєння, а вихідна точка для критичного аналізу. На відміну від євразійського велетня на сході, Україна аж ніяк не потерпає на згубну маніакальну ностальгію за імперською могутністю і воліє не життєвий простір, а умови для життя. Їй не бракує і не кортить самовбивчого гегемонізму Великої Держави, але будь-яка велика країна належить до декількох регіонів водночас. Тому питання полягає не в обранні шляху на захід чи схід, а в пошуках доцільного балансу між обома чи кількома керунками. Водночас за умов глобальної кампанії проти тероризму і похідної поляризації, треба

ВИБОРИ І ВИБІР УКРАЇНИ: РОЗРАХУНКИ І ПРОРАХУНКИ

цілком недвозначно визначити пріоритети, аби не загрузати дедалі глибше в багнюці Сірої Зони. Тож замислимося над тим, де ми є, що і як уже виконано, могло бути зроблено, а насамперед мусить бути зроблено для поступального руху вперед.

Не заперечуймо, коли зараз Україну вважають здебільшого за сестру-близнючку Росії, бо ж справді родичів не можна обирати, на відміну від друзів. Але було би фатальною помилкою розглядати Київ лише чи переважно через московські окуляри. Від античної доби, через греко-італійську і турецько-кавказьку сферу це середземноморська країна. Врешті це найбільша за розмірами території й численністю населення держава Східно-Центральної Європи, групи взаємоприлеглих і співрозмірних націй між Балтикою, Адріатикою і Чорним морем. Цей регіон був колыскою всіх слов'янських народів, крім росіян, перехрестям взаємин між православ'ям, католицизмом, юдаїзмом, ісламом, протестантизмом. Це мультинаціональні утвори: польсько-литовська Річ Посполита і Австро-Угорщина, а почасти також Османська і Російська імперії. Це Радянський Союз і держави-лімітрофи, а згодом сателіти і врешті-решт наступниці внутрішньої й зовнішньої сфери панування Кремля. Зараз це посткомуністичні країни зі спорідненими проблемами переходу від тоталітаризму до сучасного громадянського суспільства з усіма притаманними йому атрибутами ринкового господарства, ліберальної демократії, політичного плюралізму і захисту людських прав.

Як і вся Східно-Центральна Європа, на відміну від загарбаних турками Балкан, Україна після патримоніалізму і й феодалізму зажила Ренесанс і Реформацію, становий лад і абсолютизм, класицизм і Просвітництво, романтизм і національне державотворення. Решта феноменів європейської культури і політики також мали тут місце і набували самотніх рис. На відміну від російської общини з перерозподілами наділів, спільним майном і груповою відповідальністю, українська громада будувалась на приватній власності та індивідуалізмі з усіма їх перевагами і недоліками. На противагу харизматичному статусові царя, генерального секретаря чи президента, тут литовські князі запозичали тубільну мову і правові статuti, а елекційні польські королі шведського чи іншого походження і виборні козацькі гетьмани вважалися першими між рівних. В Австро-Угорщині поряд з необачним асимілятором мадярів у Закарпатті побутовало регіональне самоврядування в Буковині й Галичині з місцевими сеймами і культурною автономією етнічних груп населення. Навіть у Російській імперії шовіністичне заперечення окремішності малоросів не виключало певного поступу в культурі, мистецтвах і національній самосвідомості.

Якихось сто років тому уважний спостерігач не відшукав би більш-менш істотних відмінностей між Києвом і російською Варшавою так само, як між австрійськими Львовом і Краковом. Фатальна прірва утворилася допіру в міжвоєнне двадцятиріччя, коли Визвольні Змагання України зазнали поразки, а її терени було вкотре розшарпано. Буковина і Буджак поринули в злидні під владою королівської Румунії. Закарпатська Україна, або Підкарпатська Русь, тішилася вигодами демократичного ладу першої Чехословацької республіки, уряд якої надав притулок і допомогу емігрантам з Наддніпрянщини, що створили Вільний університет у Празі, Господарську академію в Подєбрадах та інші установи. Галичина і Волинь у складі другої Польської республіки ремствували на військове осадництво, утиски меншин і соціальні негаразди, але мали українське шкільництво, греко-католицькі й православні церкви, спілки і кооперацію, репрезентацію в сеймі тощо. Натомість Великий Терор більшовизму знекровив Радянську Україну політичними чистками, стратами і ув'язненням, штучними голодоморами, депортаціями, примусовою колективізацією та іншими злочинами проти людяності. Геноцид, екоцид, етноцид і демоцид сполучились у моторошну Голгофу нації.

Друга Світова війна для Радянського Союзу була Вітчизняною, бо це єдина оборона в його історії так само, як в царській Росії одна війна була вітчизняною, а решта загарбницькі. Україну було зруйновано і сплюндровано, але силоміць злучено більшість її етнічних теренів, хай навіть під ворожою владою. На схилі тоталітаризмові забракло снаги донищити уярмлені народи, відлига повернула недобитки з заслання, а згадки про відчайдушний збройний опір не вщухли, незважаючи на тривалі спроби зганьбити повстанців наклепами. Безвихідь стагнації призвела до розкладу, і Радянський Союз навдивовижу малою кров'ю сконав, за біловезькою формулою, як геополітична і міжнародно-правова реальність. Україна народилася небажаною дитиною в родині націй, коли проголосила свій суверенітет, а за рік і державну незалежність, бо привілейований клуб воліє усталене членство і спочатку не схвалює прибульців. Проте перші кроки цивілізованого розлучення і такі привабливі кроки, як відмова від третього в світі потенціалу ядерної зброї, здобули Києву авторитет. Щоправда, непослідовність і млява повільність на шляху конче потрібних реформ, корупція в економіці і мафіозне візантійство в політиці поважним чином вплинули на кредит довіри.

Втім принаймні чільні дороговкази залишилися незмінними, хоча рух загальмувався. Замість балачок про створення привабливого образу держави, треба реально вжити заходів, аби подолати дедалі глибшу відстань між Україною і сусідами, що динамічно ринули впе-

ред. Поряд з радикальною перебудовою економічних відносин і фінансово-фінансової політики постають не менш нагальні завдання в царині освіти, культури, адміністрації й дипломатії. Будапешт, Варшава і Прага доклали чимало зусиль, аби через засоби масової інформації переконати своїх громадян у доцільності спокусливого, але водночас і дуже відповідального прилучення до євро-атлантичних структур. В Києві, поза гучномовними балачками поки що не робиться майже нічого в цьому керунку. Звичайно, поки що Україну нікуди не запрошено, і вона сама не зголошувалася до членства. Проте лише повноцінне залучення до угод, що вважають напад на одну з країн-партнерів нападом на всіх, здатне гарантувати безпеку і мир, а в нашому випадку відвернути будь-які зазіхання реваншистів на реставрацію старого ладу. Вибори підтвердили, що подолання кризи маргіналізує і згодом зведе нанівець комуністичні елементи, але не втрачаймо пильності перед загрозою провокацій.

За досвідом Центральної Європи і Балтії доведеться врешті дати неупереджену і не обтяжену спадком архаїчних стереотипів оцінку Радянській владі як чужій і ворожій окупації, накинутій збройною інтервенцією, а не періодові національної державності. Це тягне болісну потребу назвати заповзятливих або мимовільних колаборантів, які потурали репресивному режимові. Йдеться не про зведення рахунків і трагедії в родинах, як траплялось у чехів і німців, коли діти при люстраціях довідувалися про негідну поведінку батьків. Ніхто не має заважати застосуванню здібностей в підприємстві чи інших сферах діяльності без ризику наразитися на викриття. Оприлюдненню відомостей мають підлягати особи, що кандидують на виборні посади або виявляють бажання до праці в адміністрації, освіті й культурі, де старі апологети тоталітаризму здатні зашкодити рухові до цивілізації або спантеличувати молодь хибним перекрученням історичної правди. Це не дискримінація, а самозахист демократії, що не має права потрапити в пастку власних догм і стати жертвою зрівняльного ставлення до всіх співгромадян, незалежно від їх заслуг або провин. Такі законодавчі акти і практичне втілення їх у життя сприятимуть тому, аби позитивні зміни стали незворотними.

Дуже важливим є адекватне уявлення співвітчизників та іноземців про Україну. Досі переважна більшість її громадян вважають національними кольорами жовто-блакитний, а не синьо-жовтий прапор, що має зовсім інше походження. За кордоном навіть офіційні публікації переповідають нісенітницю про те, як Хрущов з примхи навіщось подарував Крим Україні, хоча цілком достеменно відоме економічне підґрунтя. Курорти Південного берега однаково залишалися доступними цілому Союзові, а Російська Федерація радо позбавлялася клопоту зі спо-

рожнілим після депортації татар і фатально занедбаним степовим Кримом, залежним від енергоресурсів України і щільно з нею пов'язаним. До речі, чомусь не згадують спотворені репресіями і голодоморами, а колись етнічно українські терени (Малиновий Клин Кубані, Таганрог, Стародуб, Сірий і Зелений Клин тощо). В жодному разі не провокуючи якихось зазіхань або напруги взаємин, варто втім пильно протидіяти на-полегливим спробам односторонньо і тенденційно подавати реалії, щоб уроки історії допомагали уникнути трагічного повторення помилок і трагедій давнини. На жаль, надто і підозріло часто повторюються давно за-яложені стереотипи, створюючи хибний і відразливий образ країни.

Пересічні американці й європейці начувані про споконвіку притаманний українцям антисемітизм. Але повсталі селяни і міська голова в інших краях також замордували десятки тисяч іновірців, а погроми нового часу на теренах України влаштовували чужинські влади і деморалізовані банди. Зацікавлені в міжетнічній злагоді, національні уряди намагалися цьому всіляко протидіяти, але були надто кволі, а згодом їх вороги-переможці подбали перекласти провину з хворої голови на здорову і затаврувати народ ганьбою. Втім українцям вистачило здорового глузду і стриманості не ототожнити злочини тоталітаризму з етнічним складом репресивних органів Великого Терору. Не меншої уваги потребують такі трагічні сторінки, як утиски українців у міжвоєнній Польщі й повоєнне брутальне вигнання з Закарпаття, а з другого боку, ексцеси з нищенням польської цивільної людності на Волині. Замовчування не зарадить, і треба назвати речі справжніми іменами, не обходячи й того, що під виглядом повстанців подеколи тероризували населення боївки, навмисно створені окупаційною владою. А головне, за безкарність будь-чийх злочинів врешті-решт несе відповідальність уряд держави, а за тих часів це були аж ніяк не український уряд і не українська держава.

Це безпосередньо пов'язано з уявленням про вітчизняну історію, що залишає бажати кращого. Незважаючи на попередження і застереження, Україна опинилась у фатальній Сірій Зоні світової політики, зокрема, через недбале нехтування давньою істиною, що зневага до уроків історії призводить до трагедій. Коли бійці ідеологічного фронту і фахові придушувачі буржуазного націоналізму швидко перефарбувалися на заповзятих носіїв і вихователів патріотичної свідомості, годі чекати на щось гарне. Як і слід було чекати, вони кастрували українську історію на обов'язковий і примусовий догматичний предмет на зразок колишньої історії Комуністичної партії чи наукового комунізму, а відтак викликали нехоть і відразу до нього. Викладання вітчизняної історії лише тоді має сенс, коли розгортається у взаємозв'язку з культурою і політикою, а головне, в європейському і світовому контексті, аби студенти і

громадськість відчули потребу намацати власне місце межи людством. Для того, щоб досягти якоїсь мети, необхідно вірно знати і уявляти собі, звідки вирушаєш. Цілком зрозуміло, що апологети тоталітаризму і демократичні просвітники, хоч і з протилежних позицій, розуміють важливість історії, бо знання минулого впливає на майбутнє.

Повернення вітчизняної історії до природного довкілля Східно-Центральної Європи зробить її зрозумілою і потрібною людям. В західних сусідів України малюки запізнаються зі своїм селом або містечком, школярі вивчають історію власної країни і Європи, а про решту світу мають досить поверхові уявлення, бо неможливо охопити несяжне. В університетах на далеких континентах зосередяться фахівці або люди, що мають намір там жити і працювати. Вищі школи мають здебільшого регіональну скерованість, і зрозуміло, що Харків цікавиться Слобожанщиною і Росією, Львів Галичиною і Польщею, Ужгород Закарпаттям і Угорщиною, а Чернівці Буковиною і Румунією. Проте заклад, що має амбіцію столичного і національного університету, мусить принаймні в зародку мати поряд з українознавством європейські студії, американістику і сходознавство з усіма різновидами, аби не занепасти в провінційності. Так само вищі школи з фахового навчання професійних дипломатів Заходу виправдовують своє призначення тим, що сприяють в засвоєнні дедалі складніших здобутків сучасної цивілізації, а також глибоко спеціалізують на мові, історії, культурі, традиціях і цілій самобутності країни чи цільового регіону, куди призначається ця людина на практичну роботу.

Повернення вітчизняної історії до природного довкілля Східно-Центральної Європи зробить зайвими патетичні й часто-густо облудні ритуальні заклики на захист рідної мови, бо ринкові відносини та імперські рецидиви виявляться нездоланними. Люди мають самотужки збагнути, що спокусливе залучення до заможної Європи має передумовою відповідні вимоги її цивілізації. Брюссель і Страсбург не шкодують коштів на розгалужену і подеколи громіздку бюрократію, а документи інтегрованої Європи перекладають мовами країн-членів. Примусова централізація і космополітизація виявили безпорадність, а глобалізація сполучається з дедалі більшою увагою до регіонів і збереженням підвалин національного суверенітету. Європейець розмовляє мовою своєї держави, радо згадує подеколи напівзабуту говірку власної області чи етнічної меншини, а ще мусить бодай поганенько балакати по-англійськи, щоби порозумітись у межах Шенгена і поза ними. В Україні це означає опанування державної мови, англійської чи іншої мови світового спілкування, а також безперешкодну змогу плекати самобутність на базі російської чи будь-якої іншої місцевої культури, мови, говірки. Російська одномовність без альтернатив є шляхом у вчорашню безвихідь самоізоляції.

Аналіз соціологічних опитувань досить промовисто це підтверджує. Білінгвізм у західних і центральних областях простує пліч-опліч з орієнтацією молоді на ліберальну демократію. Натомість, комуністи навіть свій партійний гімн співають імперською мовою і кличуть до минулого, а відтак дедалі більше втрачатимуть ґрунт під ногами. Відчутнішим є вплив прикладу сусідніх країн, тісно пов'язаних з Києвом не лише династичними шлюбами давніх князів, але постійними взаємовпливами. Чехи мали поселення на Волині, засновували промислові підприємства і спортивні команди в Києві, де президент-визволитель Т.Г.Масарик формулював ідею нової республіки, а його соратник Е.Бенеш міркував над конфедерацією з Західною Україною. Поляки споконвіку становили складовий елемент української палітри і повставали проти царату під гаслами "За нашу і вашу свободу", а маршал Ю.Пілсудський мріяв про федералізм і хотів бачити Варшаву Прометеєм визволення народів Східної Європи. Придушена чужими танками Празька Весна і переможна польська Солідарність відіграли чималу роль дороговказу для виховання української молоді. Суверенізація і унезалежнення простелили нові обрії для центральноєвропейських ініціатив.

Надзвичайно важливим є, щоб Україна пододала комплекс меншовартості (разом з супровідними спалахами необґрунтованої пихи) й насправді забезпечила свою самостійність у власних справах, бо будь-чия цілковита незалежність у взаємозалежному світі є химерою. Зокрема нагальним і першочерговим завданням залишається не лише делімітація, а й реальна демаркація кордонів з однаковим режимом за всім периметром і з усіма сусідніми державами. Треба зберегти прозорість для людей і товарів, але покласти край безконтрольному потокові контрабанди, злочинності, наркотиків, нелегальних мігрантів зі сходу, інакше годі сподіватися на порозуміння і життєво необхідну співпрацю з Заходом. Франція мала давні чвари і рахунки з Німеччиною, але після Світової війни допомогла їй повернутися до Європи. Німеччина мала багато суперечностей з Польщею, але після Холодної війни сприяла її поверненню. Нині вони здатні й схильні заради власної безпеки надати допомогу Україні. Це мусить спричинитися до подолання Росією хворобливої манії обложеного табору і чимскорішій нормалізації взаємин з оновленою і могутньою Європою. Україна поки що не належить до неї організаційно, але ясне формулювання мети є першим кроком на тривалому, важкому і перспективному шляху до неї.

Надійшла до редакції 02.04.2002